

עידן השמיטה

על פי פסקי רבינו הרמב"ם, מרן הראש"ל הרב הראשי לישראל הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א, ועוד
 נכתב ונערך על ידי הרב עידו בן-אפרים שליט"א

השמיטה ומצוותיה

א. מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה, א): "וְשָׁבְתָה הָאֲרֶץ שְׁבַת לַה' " (רמב"ם שמיטה ויובל א, א). שכן אמר הקב"ה לישראל: זָרְעוּ שש שנים בשדות, ובשנה השביעית הַשְּׁמִיטוּ, כדי שתִּדְעוּ שהארץ שלי היא (סנה' לט). ואמנם, בזמן-הזה, מכיון שאין רוב היהודים יושבים בארץ-ישראל, לדעת רוב הפוסקים נוהגת מצות השמיטה מדברי חכמים (ע"י טוב"י יר"ד, שלא ד"ה ובשביעית; שו"ת יביע אומר ח"י יר"ד, לו; ילקו"י א, י, ומתחילה בראש-השנה תשפ"ב ומסתיימת בכ"ט אלול (ר"ה ב; רמב"ם שם, ט).

ב. שלוש מצוות עיקריות במצות השמיטה: (א) שמיטת קרקע – להימנע ממלאכות השדה והכרם, ולהפקיר לכל אדם את היבול הגדל בשנה השביעית. (ב) קדושת שביעית – לנהוג קדושה ביבול הגדל בשנה השביעית. איסור לסחור בו. איסור להשתמש בו באופן המפסידו. איסור ספיחים. מצות ביעור הגידולים מן הבית בסוף עונת הימצאם בשדה, ועוד. (ג) שמיטת כספים – השמטת חובות ממון בסיום שנת השמיטה, והאיסור לתובעם מן הלוה לאחר השביעית (דברים טו, א-ג). אולם כידוע, הלל הזקן תיקן 'פְּרוֹזְבוּל', שבעשייתו אין החובות נשמיטם בשביעית (שביעית י, ג; שו"ע חו"מ טז, יח) (פרטי הלכות שמיטת כספים, יבוארו בעזרת ה' לקראת ראש-השנה תשפ"ג).

ג. מעלותיה – בתורה הקדושה ישנה הבטחה שלא יארע כל נזק משמירת השביעית (ויקרא כה, כ-כב), ובזכותה נִשָּׁב לבטח בארץ (שם, יח ורש"י). והעונש על אי-שמירתה, הוא גלות (בר מינו) (שם כו, לד-לה מ; אבות ה, ט). ושבעים שנה של גלות בבל, באו לכפר על שבעים שמיטות שלא נשמרו כראוי בתקופת בית-ראשון (רש"י שם כה, יח; כו, לה). ואף שיש אומרים שהבטחת התורה על הברכה אינה שייכת בזמן-הזה שהשמיטה מדברי חכמים (סמ"ע סו, ב), מכל מקום נראה שלכל הדעות ענין הברכה שייך גם בזמן-הזה, אף שאין הבטחה על כך (ילקו"י א, כו), "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב" (תהלים לד, יא). בשמירת מצות השמיטה, הארץ והגידולים מתקדשים, ואף הבעלי-חיים מתקדשים, וממילא האוכל נעשה זך וקדוש, וניצולים מיצר-הרע (ילקו"י שם, כה). ויש אומרים שיש מצוה לאכול גידולי שביעית (שם יז, א). ומעלת קיום המצוות ועסק התורה בשנה השביעית גדולה יותר מבשאר שנים, ולכן מן הראוי להשתדל יותר בעבודת ה', ולשים לב יותר למעשיו (אור לציון שביעית, בהקדמה).

שמיטת קרקעות

ד. מלאכות האסורות – בתורה מפורטות ארבע מלאכות האסורות בשמיטה, שנאמר (ויקרא כה, ד-ה): "שֶׁדֶךְ לֹא תִזְרַע, וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר. אֶת סְפִיחַ קְצִינְךָ לֹא תִקְצַר, וְאֶת עֵבְיֵי זִינְךָ לֹא תִבְצֹר", דהיינו: זריעה (של תבואה וירקות), זמירת הכרם (חיתוך ענפים מיותרים מהגפן לתועלת צמיחתה), קצירה (בתבואה וכדומה) ובצירה (קיטוף ענבים) (באופן המבואר בסעיף יז). וכל העושה מלאכה (מארבע מלאכות הנ"ל) מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה (רמב"ם א, א-ג).

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לפרק וסעיף שבספר ילקוט יוסף, שביעית, מהדורת תשע"ה. שו"ע=שולחן ערוך. אורל"צ=אור לציון. ד"א=ד"ר אמנון. ילקו"י=ילקוט יוסף. ש"ה=שביעית השדה.

חכמים אסרו עוד מלאכות רבות מעבודות הארץ והאילן, כגון: חפירה או חרישה לצורך הקרקע, סיקול אבנים, זיבול, הַבְּרָכָה, הרכבה, עישון, השקיה, עידור (רמב"ם א, ד-ה; ג, ט), נטיעת אילנות וכדומה (ד, יא; א, ד, יד. וע"י במשנה שביעית ב, ב-ה שמונו י"ז מלאכות האסורות מדרבנן). האיסור בזה חל גם על עצי סרק, פרחי נוי ועשבים (רמב"ם א, ה). כמו כן, ישנן מלאכות שאף שאינן נעשות לעבודת הארץ, נאסרו משום חשד ומראית העין, שלא יחשדו במי שעושה אותן שכוונתו לעבודת הארץ, כגון: פינוי זבל בהמות לשדה, פירוק גדר כדי ליטול אבניה, לקיטת עצים מן השדה להסקה, ועוד (שם פ"ב).

ה. בית / גידולי מים – איסור מלאכה בשביעית הוא רק במקום פתוח מתחת לכיפת השמים, אבל גידולים שבתוך בית (הגדרות): מבנה קֶבֶע המכוסה גג אטום, וגובהו מעל י' פסחים (80 ס"מ), וראוי שיהיה גם בעל דפנות גבוהה הנ"ל (שביעית השדה ת, ב) אין בהם איסור מלאכה בשמיטה (לפי שאינו בכלל "שדך" לא תזרע) כולל זריעה, נטיעה, שתילה (שו"ת יביע אומר ח"ט יר"ד, לא; ילקו"י ד, כא), ומותר להשקותם כרגיל (ילקו"י שם, כו; יב, יא). ולכן מותר לפתוח את התריסים והחלונות בבית, אף שעל ידי כך אויר צח וקרני שמש חודרים וגורמים לצמיחת השתילים (שם ד, כט). והוא הדין בגידולי חממות (יביע אומר שם). וגידולי מים ('הידרופניקה') מותרים בשביעית, אף שלא תחת תיקרה (ילקו"י שם, לב) (ולכן מותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמשו, אפילו אם הפרחים סגורים ונפתחים במים, והוא הדין להדסים (ד, לה; כ, ו)).

ו. גזי – אסור לומר לגוי לעשות מלאכה בקרקע בשביעית (ילקו"י א, יט וכא), וכן אסור להשכיר קרקע לגוי על מנת שיעבוד בה, וכן לא ישכיר שדהו למי שאינו שומר מצוות, כשיודע שיעבוד בשביעית באיסור (שם, יח וכ) (ומעיקר הדין מותר להשכיר בית עם גינה לאדם שאינו שומר מצוות, אף שיעבוד בגינה בשנה השביעית, אמנם ראוי שיפקיר בפני שלושה את חלקו בגינה (כה, כח) למשך שנת השמיטה (ע"י שו"ע חו"מ רעג, י)).

ז. חריש – אסור לחרוש, בין בשדה תבואה או אילן או גינת יָקָק, וכן כל עבודה הבאה להכשיר קרקע לזריעה או להשביחה או להשביח את האילן, אסורה (רמב"ם א, ד; ילקו"י יא, א-ב). ואסור לעדור סביב האילן, אך אם עושה כן כדי שלא ימות, או שעושה ערוגה גדולה לצורך השקיה כדי שלא ימות, מותר, ויעשה בשינוי ע"י מעדר ולא באמצעות מחרישה (יא, ז), ואם הדרך במעדר, יִשְׁנָה. ואין לנעוץ חתיכת עץ ליד אילן צעיר, כדי שיגדל ישר לתועלת גידול הפירות, אבל עץ שעלול להישבר אם לא יסמכוהו, מותר לסמוכו (שם, יא).

ח. סיקול אבנים / ניכוש – אסור לאסוף אבנים משטח המיועד לזריעה, או משטח זרוע, משום איסור סיקול שהוא תולדת חורש, כיון שנראה שכוונתו להכשיר את המקום לזריעה (רמב"ם א, ד וד"א). ומטעם זה אין לאסוף גזרי עצים, או לנכש עשבים משדה או מגינה (רמב"ם שם, טז), אבל מותר לפנות אבנים ממגרשי משחקים וחניה, שבילי הליכה, הואיל ואינם מיועדים לזריעה (ה, ג). וכן חצרות ושטחים ריקים שהדרך לנכש את עשבי הבר העולים בהם כדי שלא יהוו מסתור לנחשים, וכן למנוע שריפות, או לשם נוי, או כדי שתהיה לו אפשרות לשבת וליהנות מחצרו, מותר לנכשם גם בשביעית באופן שחותכם מעל פני הקרקע ולא עוקרם עם שורשיהם (ואם חייב לעקור מהשורש, לא יעשה במעדר אלא ביד. ובשטח מעבר שאינו עומד לזריעה כחצר, אין צריך שינוי). וכן מותר לאסוף מחצירו ניירות ופסולת אפילו באמצעות מטאטא-דשא (ה, ג; ה, ה).

יד. עישון / ריסוס – עישון אילנות (העלאת עשן תחת אילנות כדי להמית תולעים) אסור בשביעית, והיינו כשמטרתו להשביח את האילן, אבל ריסוס הבא למנוע אפילו נזק חלקי, מותר (ת, א; ש"ה ג, ב). וכן עשבים רעים המפריעים לצמחים ומזיקים אותם, מותר לרססם בחומרי הדברה. ואם הריסוס אינו מועיל, מותר לעודר במעדר רגיל מבלי להפוך הקרקע (וראו בכל אופן לעשות שאלת חכם) (ת, ט).

טז. זמירה – אסור לזמור אילן באופן שהזמירה מועילה לו והוא גדול או מתעבה (י, ט), ואף כשאינו מכויין להצמיח אלא למטרה אחרת, כגון שחותך ענף יבש או מקולקל, אסור (שם, ט). הואיל והדבר מועיל לגידול. אבל מותר לגזום ענף שהותקף במזיקים ויש חשש שהעץ ינזק (אפילו הנזק אינו ודאי (שם, ח), אף אם פעולה זו תביא להגברת צמיחה, אך יגזום רק את החלק הנחוש (שם, ח). ומותר גם להסיר עלים מן העץ כדי להציל את הפירות מריקבון (שם, ט), וכן להסיר ממנו קוצים כדי למנוע הפסד הפירות (ת, ט), או לעטוף העץ להגן עליו מפני הקור (שם, ט), ולכסות גידולים שונים ביריעות ניילון, כדי להגן עליהם מגשמים ושלג, או בשימשיות מפני החמה, כל שהדבר נעשה לצורך קיום האילן והפירות (שם, ט). ומותר לקצוץ ענפים מאילן כדי להשתמש בעצים (כדי צרכו, כגון לעשות מדורה או לסכך את סוכתו), או כדי שלא יפריעו לַמְעַבֵּר [כל שכן אם מהווים מכשול בצידי מדרכות או שסמוכים לחוטי חשמל], ובלבד שלא יכוין לתועלת העץ ולא יקצוץ בצורה מקצועית (כגון שישאיר זיזים ולא יהיה הקיצוץ חלק) (רמב"ם א, ב; ילקו"י ז, ב).

טז. גזוז – גדר חיה, מותר לגוזמה על מנת שתשאר ביופיה, אף שהדבר גורם להצמחת ענפיה. אבל אם הגדר לא התמלאה בגדילתה ויש בתוכה חללים, ומלבד הגזוז למטרת נוי מכויין גם כדי שתתמלא, יש לאסור זאת משום זמירה (ט, ב). וכן מותר לכסח דשא כדי להשוותו, אבל אם הדשא אינו צפוף ומכסחו בכוונה שיגדל ויתפשט, אסור (שם, ג). וכן מותר לקטוף פרחים מגינתו כדי לנאות את ביתו, הואיל ואינו מכויין לגידול פרחים נוספים (אבל מגדלי פרחים (שלא נזרעו בשביעית), יקטפו בשינוי, וטוב גם שלא ישתמשו בכלי המיוחד לכך) (י, ב).

יז. קצירה וביצירה – זריעה וזמירה אסורות לגמרי (כ"ל בסעיפים ט ו-טו), אבל קצירה וביצירה שאסורות היינו שלא יקצור וביצור כל השדה כדרך שעושה בשאר שנים, אלא יקצור מעט מעט (פיה"ש ש'רמב"ם ט, ו' פ"ד ה"א וכו'). האיסור הוא אפילו אם הפקיר שדהו, אבל כל שלוקט כמות שרגיל לקנותה בשאר שנים לכמה ימים עבור ביתו, הרי זה מותר, ויותר מכך אסור. ואם אפשר, טוב שלא ישתמש בכלים המיוחדים לקצירה וביצירה (י, א) (ואם עשה באופן האסור, בדיעבד אין הפרי נאסר (שם, ב)). ופירות שחנטו בשנה השישית (ראה הגדרתה בסעיף כט), כיון שאין בהם קדושת שביעית, מותר לבוצרם בלא שינוי (רמב"ם שם; ילקו"י שם, ג).

יח. בנין-משותף – המתגורר בבנין-משותף שיש בו דיירים שאינם שומרי מצוות, ואינו יכול להשפיע עליהם להמנע מעבודה בגינת הבנין במלאכות האסורות – בעת התשלום לועד-בית יאמר בפירוש שהתשלום הוא עבור שאר צרכים ולא עבור הגינון. ואם משלמים עבור הגינון בנפרד, יאמר שהתשלום הוא עבור המלאכות המותרות בלבד. ובכל אופן, רצוי שיפקיר את חלקו בגינה בפני שלושה אנשים למשך שנת השמיטה (ט, א; ש"ה ז, לה) (כיום, אין הרבנות הראשית לישראל מבצעת מכירת קרקע לגוי בגן נוי ציבורי או פרטי, מפני שאין הדבר מוגדר כשעת הדחק (מדריך הרבנות הראשית א, א)).

שמיטת גידולי שביעית

דיני שביעית חלים רק על גידולים שיש בהם קדושת שביעית, ואין ספור לדינים ולאיסורים הקיימים בגידולים שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית (תוספות סוכה לט, ד"ה שאין; ר"ש ג, ג).

יט. חמצוץ להפקיר – מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשנה השביעית, שנאמר (שמות כג, יא): "וְהַשְּׂבִיעֵת תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִשְׂתֵּתָה" (רמב"ם ד, כד). וכל הנועל כרמו או שדהו בשביעית, וכן אם

יז. זריעה ונטיעה – אסור לזרוע זְרָעֵי תבואה, עצים, פרחים, דשאים, קטניות וירקות, וכן אסור ליטוע בין אילני מאכל או אילני סרק (רמב"ם א, ה; ילקו"י ד, ד ויז) (ומי שזרע או נטע בשביעית, בין במזיד בין בשוגג, חייב לעקור, וכן הדין באילני סרק ובירקות (רמב"ם שם, יב; ילקו"י שם, ו)). שורשי אילן שנתגלו, אין לכסותם בעפר, אלא אם כן יש חשש נזק לאילן (ילקו"י שם, יב) (ובמקום ספק, יברר עם בעל מקצוע). ומותר לחפור ולהתקין גדר סביב לשדהו כדי להגן משטף מים העלול לגרום הפסד, וכן מותר לגדור מסביב לעץ כדי שלא יקלקלוהו בני-אדם (שם, טז). [והרוצה להעביר אילנות או שתילים ממקום למקום, יעשה שאלת חכם כיצד לנהוג (עי' בספר ילקוט יוסף ד, יח"ט וכו'; ז, ט)].

י. עציצים – זריעה בעציץ נקוב (הגדרתו: (1) שיש בתחתיתו (או בצידו כנגד הגזע הטמון באדמה) נקב שקוטרו לפחות 1 ס"מ, אפילו שתלוי באויר ורק נופו רואה פני הקרקע. (2) עץ או שיח בעל גבעול קשה, הגדל בעציץ חרס או פלסטיק רך (שבכח השורשים לנקבם), אפילו אינו נקוב, ואפילו תלוי באויר. (3) עציץ שאינו נקוב, שנוף הגידולים נוטה על קרקע גלויה ויונק ממנה), דינה כזריעה בקרקע ואסורה מהתורה. ועציץ שאינו נקוב (הגדרתו: (1) כל הגדל בעציץ זכוכית, מתכת, פלסטיק קשיח, ואין בתחתיתו או בצידו נקב 1 ס"מ, ואין נופו רואה פני הקרקע. (2) ירק או שיח קל, הגדל בעציץ פלסטיק רך או חרס (אך לא בשקית ניילון), ואין נופו רואה פני הקרקע), הזריעה בו אסורה מדברי חכמים (ש"ה ח, ד-ז י').

יא. העברת עציצים – עציץ נקוב, אסור להוציא מהבית אל החצר, מכיון שהדבר נחשב כזריעה, אך מותר להכניסו מהחצר אל הבית (להפוך הגדרתו לאינו נקוב). ועציץ שאינו נקוב, אסור לעשות בו שינוי שיהפוך הגדרתו לנקוב (וכן לא יוציאנו למרפסת פתוחה לשם איזורו ותועלתו). ועציץ הנמצא על רצפת הבית תחת קורת גג (אף אם יש בו נקב וגר בקומת קרקע), הרצפה והתקרה מנתקות את יניקתו, ומותר לעשות בו כל מלאכה ולהעבירו ממקום למקום (ש"ה ח, יא-יב). ומותר לעבור תחת עציץ נקוב התלוי באויר מחוץ למרפסת (ואין לחוש שבמעברו מפסיק יניקתו רגע, וכשחוזרת יניקתו נחשב שעושה פעולת זריעה, הואיל ואינו מכויין לכך) (ד, כח).

יב. השקיה / מי שטיפת הבית – השקיה אסורה בשביעית (לא רק ישירות ביד אלא גם על ידי צינור או ממטרה (יב, ז), ויש להמנע מלהפעילם גם ע"י שעון (עי' עמ' קעח, שצא, תב, תד. כי לרוב הפוסקים מצות השביטה היא בחפצא של הקרקע. עמ' קכח)), אבל התירו חכמים להשקות שדה שמי הגשמים אינם מספיקים לה, וזקוקה להשקיה תמידית (רמב"ם א, ח-י). היתר זה נוהג בכל השקיה שבאה למנוע פגיעה בעץ או בצמחיה, שאם לא ישקו יגרם נזק (יב, א), ואפילו אם לא ינזק גוף העץ אלא יש חשש לכמישת הפירות או הירקות (שם, ד). וכן מותר להשקות דשא וצמחים באופן שאם לא ישקה אותם יגרם להם נזק (שם, ו). ולאחר שהותר להשקות, אין צריך לצמצם בהשקיה, ורשאי להשקות כפי הצורך, אבל בעונת הגשמים, לא ישקה כלל (אורלי"צ, לב; ילקו"י שם, א) (אמנם כיום, אפילו בשאר שנים, אנשים מפריזים מאוד בהשקיה, ויש להתייעץ עם מומחה לגבי הגדלת מרווחי ההשקיה וצמצום כמויות המים (ש"ה עמ' קעג). וראה בהמלצות השקיה שם בעמ' רב). והשוטף את רצפת ביתו, והמים יורדים דרך צינור המרפסת לגינה ומשקים אותה, הדבר מותר (אף באופן שאין היתר להשקות את הגינה), והוא הדין כששוטף את רכבו והמים זורמים לגינה, או שצינור המזגן מטפטף אליה, הואיל ואינו מכויין להשקותה (שם, ח-י).

יג. זיבול – אסור לזבל את השדה, והאיסור הוא בין לצורך השביעית, בין לצורך השנה השמינית כדי שהשדה תהיה מוכנה לזריעה. ואם עבר וזיבל את השדה לצורך השנה השמינית, קנסו אותו שלא לזרעה (יג, א), או שיסיר את הזיבול, ואז מותר לו לחזור ולזבלה ולזרעה בשמינית (שם, ב). ואסור לזבל גם באמצעות דְּשָׁנִים כימיים שמפזרים סמוך לעצים ולצמחים (שם, ד), או באמצעות חומרים כימיים שמערבים במים ומפזרים בשדה דרך השקיה (שם, ו). ואם נשקפת סכנה לקיום האילן אם לא יזבל את הקרקע בשביעית, יש להקל, אך ימנע מזיבול עד כמה שהדבר הכרחי, ואם אפשר להסתפק בפעם אחת לא יזבל פעמיים (שם, ה), ועדיף שיזבל בדרך השקיה כ"ל (שם, ו).

עדיין הפקר, וצריך בעל השדה לעשות ללוקטי הפירות דרך צדדית או שיוציא את הפירות לחוץ (שם, קכג ובבאה"ל). ולאחר שנלקטו כל הפירות, יכול בעל השדה לנעול אותה (שיח השמיטה יא, טז).

כה. שמור ונעבד – גידולי שביעית שלא הפקירם הבעלים, אלא שמרום לעצמם ומנעו את הכניסה לשדה (מבלי סיבות ההיתר שבסעיף כא), אף שבעל השדה עבר באיסור, בדיעבד אינם נאסרים באכילה (רש"י; ר"ם; חינוך ועוד). וכן גידולים שגדלו באיסור על ידי מלאכות האסורות בשביעית, בדיעבד מותר לאוכלם (רמב"ם ג, יא ד, א טו) וצריך לנהוג קדושה באכילתם [והמחמיר שלא לאוכלם, תבוא עליו ברכה (יד, ה). וכן לצורך מצוה, כגון ארבעת המינים, טוב החמיר שלא להשתמש בהם (אורל"צ, לה טה; ילקו"י ד, ז). ועצין שאינו נקוב (ראה הגדרתו בסעיף ט), אין איסור לקנותו אף אם נשתל או הורכב בשמיטה (אשרי האישי נו, עח, א; ילקו"י ד, כה)].

כו. איסור קנייה – הגם שגידולי 'שמור ונעבד' בשביעית אינם נאסרים באכילה, מכל מקום אסור לקנותם כדי שלא להחזיק ידי עוברי עבירה, וכן יש איסור במה שמוסר דמי שביעית לעם-הארץ (ע"י רמב"ם ח, יד; אורל"צ שם; ילקו"י יד, ה. וראה להלן סעיף ג), אך מותר לקבל הגידולים במתנה (ע"י חזו"א י, ה יב בהוספה; אורל"צ, טו ד"ה אולם; ש"ה טו, כא). ולכן, אפילו פרחי נוי ללא ריח שאין בהם קדושת שביעית (כדלהלן בסעיף ל) ואיסור ספיחים (כדלהלן בסעיף ט), יש לקנותם רק מחנות העומדת תחת השגחה, כדי שלא לסייע בידי עוברי עבירה (ש"ת משנת יוסף א, ס"ס לד; אורל"צ ב, יב).

כז. תרומות ומעשרות – מאחר ובשנת השמיטה מצויים בעלי השדות להפקיר את הגידולים הקדושים בקדושת שביעית, לכן בהיותם הפקר אין חיוב להפריש מהם תרומות ומעשרות (ש"ת י"ד שלא, יט). אבל אדם שלא הפקיר את הגידולים, חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות, שהרי אינם הפקר (יט, א), ומפריש מהם 'מעשר עני' [ואם גדלו בקרקע של גוי ונגמרה מלאכתן על ידי ישראל, טוב להפריש גם 'מעשר שני' על תנאי (שם, א)]. ואף שבכל שנה מברכים על ההפרשה, בשנת השמיטה אין מברכים (לחוש לדעת המב"ט (ש"ת א, יא הנ"ל בסוף סעיף ב) הסובר שגידולי שביעית מופקרים ועומדים מגזירת המלך, ולכן אין חיוב להפריש מהם תרומות ומעשרות, וספק ברכות להקל (יט, א ד), ולאחר שקרא שם על המעשרות, מחמת הספק, רשאי לקחתם לעצמו ואינו צריך ליתנם בפועל ללוי ולעני (שם, ב).

קדושת שביעית

כה. באלו גידולים חלה קדושה – גידולים שגדלו בשביעית ועומדים למאכל אדם או בהמה, הרי הם קדושים בקדושת שביעית (רמב"ם ז, ג). והוא הדין אם עומדים לשימוש הנאת האדם (בדומה לאכילה) (שם), והקובע בענין זה הוא שתהיה 'הנאתם וביעורם שנה', כלומר, שהנאת האדם באה בשעה שהדבר פְּלָה (בדומה לאכילה שהנאת האדם באה בשעה שאוכל ומכלה את המאכל) (רש"י טוכה מ. ד"ה שהנאתו, ותוס' ב"ק קב. ד"ה ג). ולכן, גידולי ארץ שאינם נאכלים אבל עומדים לעשות מהם צבע לצרכי אדם (כגון צבוע בגדיו וכלי תשימו (ד"ה ה, ט)), קדושים בקדושת שביעית (רמב"ם שם ה, ט), מפני שהנאתם וביעורם שוה, שבתהליך הצביעה כלה הצמח. לעומת זאת, עצים העומדים להסקת תנור לאפיה, אין בהם קדושת שביעית, מפני שההנאה מן החום באה לאחר שכבר כלו העצים והפכו לגחלים (שהם אינם עצים) (רש"י ב"ק קא: ד"ה יצאו).

כז. זמן חלות קדושת שביעית – אף ששנת השמיטה מתחילה בראש-השנה ומסתיימת בכ"ט אלול, מכל מקום לענין קדושת שביעית בגידולי הארץ, אף אם לא היה גידולם בשנה השביעית, תיתכן בהם קדושה, ודבר זה משתנה לפי המינים:

פירות האילן - השלב הקובע בהם הוא החנטה של הפרי [דהיינו בהגיעו לעונת חיוב מעשרות (שהוא שליש הבשלת הפרי, ולא שליש גידולו (ש"ה י, הערה 2)), אם היתה קודם ראש-השנה של שביעית או לאחר מכן (ולא ט"ו שבט כמעשרות (ר"ה ב; ש"ת י"ד שלא, נו וקכה)]. ולכן, פרי שחנט בשנה השישית, אף שגדל ונאסף בשביעית, דינו כפירות שישיית

אסף כל הגידולים לתוך ביתו, ביטל מצות עשה, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוה בכל מקום, שנאמר (שם): "וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ" (רמב"ם שם), ואפילו עשירים יכולים לזכות בהם (ספרא בהר א, א). ואפילו מי שגדל בחצירו פרי אחד, מצווה להפקירו, שכך הוא ציווי התורה להפקיר את כל גידולי הקרקע (אף שיודע שתיכף יזכה בו לעצמו (ע"י בסעיף כב)) (שיח השמיטה שם, ה-ט).

כז. אופן חזקת הפקר / לא חזקת הפקר – אין צריך להפקיר השדה בפיו או בפני שלושה, אלא די בכך שנוהג מנהג הפקר ואינו נועל שדהו ומניח לכל אדם להכנס (כל שכן אם תולה שלט 'הפקר') (אורל"צ ד, ג; ש"ה יב, ד) (ואם יש בשדה גם עצי ערלה או נְטֵעַ רְבָעִי, יציין זאת עליהם בשלט, כדי שלא יכשלו המלקטים באיסור (רמב"ם מעשר שני ט, ט). הפקרת גידולי שביעית היא מצוה המוטלת על בעל השדה, אבל אם לא הפקיר, אף שעבר על איסור (כג' בסעיף הקודם), אין הגידולים הפקר ואסור לקחתם (מן הבית יוסף (ש"ת אבקת רוכל ט" כז). שלא כדעת המב"ט (א, יא) הסובר שגידולי שביעית מופקרים ועומדים מגזירת המלך (הקב"ה, "אפקעתא דמלכא") ואינו תלוי בהפקר הבעלים, והמצוה היא לנהוג בהם כדין הפקר ולא לשומרם לעצמו (ע"י ילקו"י יד, ב). ויש בכך השלכה גם לענין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות (כדלהלן בסעיף כז).

כא. במקום חשש נזק – ישובים שיש חשש שאם יפקירו את השדה יבואו גוים ויבזו הגידולים, מותר לנעול השדה ולהושיב בה שומר (רמב"ם ד, ל), והוא הדין אם חושש שיכנסו ילדים או בעלי-חיים וישחיתו את האילנות. ויצינו בשלט בולט שכל הרוצה ליטול, יוכל לקבל את המפתח במקום פלוני [וישאר גם מס' טלפון]. וכן הדין אם בעל השדה חושש לגניבת כלים שבשדה (יד, ג-ד) (ולכאורה גם מותר לקבוע שעות כניסה מתי לבוא (שיח השמיטה יא, ד), ואם בעל השדה רואה אדם שמקלקל העץ בקטיפתו, יכול למונעו מלהכנס ואף לסלקו (שם וי"ד)).

כב. כמות חזיקוט מחפקר / צורת חזיקוט – מותר לבעל שדה להביא מעט מהגידולים לתוך ביתו, כדרך שמביאים מן ההפקר [כשיעור שאדם מכין לצורך בני ביתו לימים מועטים ולא יותר (ד"א ד, קפא)], ויש שכתבו שיביא כשיעור אכילה לשבוע (שם בציון הלכה, שט). ומעיקר הדין מותר לבצור אפילו בכלים המיוחדים לכך, אבל במידת האפשר טוב שיקצוץ בידו בשינוי מהרגיל (י, א), ובדיעבד אם הביא יותר מהכמות הנ"ל, מותרים הגידולים באכילה (רמב"ם ד, כד) ואין צריך להוציאם מביתו ולהפקירם (ד"א שם, קפג).

אף לאחר שלקט כדון, עליו לשנות בצורת העיבוד של הפירות (כגון, תאנים לא ייבשן במקום המיוחד לכן, ולא ידרוך ענבים בגת כהרגלו אלא בקערה שלשים בה. וכן בשאר הדברים, כל שיכול לשנות משנה) (רמב"ם שם, כג). וכן המלקט משדה הפקר של אחרים, ילקט רק כשיעור הנ"ל (ד"א שם, קפא), אבל אינו צריך לשנות את צורת העיבוד (ויש שכתב שאם המלקט אינו בעל השדה, רשאי אף לקחת כמות גדולה (אורל"צ ד, ה). וחייב להזהר שלא להזיק את הרכוש הנמצא בשדה (דיני שביעית יד, ה-ו), וכדאי שיוודע לבעל השדה על לקיטת הגידולים ויודה לו על כך (שם, ח מהגרש"א וע"י רמב"ם ג, ט).

כג. דברים שאינם חזקת הפקר – כל דבר שאין בו קדושת שביעית (ראה להלן סעיף כח), אינו הפקר, ולכן, הקרקע עצמה אינה הפקר בשביעית (ורק הותר להכנס לשדה לצורך לקיטת הגידולים, ואין הבעלים יכולים לעכב על כך, אבל אין לעשות שימוש בקרקע או לשהות בה שלא לצורך) (ע"י נדרים מב.). וכן העץ או הצמח אינם הפקר, והוא הדין לפירות שנה שישיית שבעצים (שחובת הפקר היא רק בפירות שחנטו בשביעית, ראה הגדרתה בסעיף כט).

כד. פירות שנה שמינית – גם בשנה השמינית אם עדיין נותרו בשדה פירות שביעית, הרי הם הפקר ומותר להכנס ולאוספם (ד"א ד, קע) עד שתדיר רביעה שניה (רמב"ם ז, יח), דהיינו שירד הגשם השני (ואם ירדו גשמים שבעה ימים זה אחר זה, נחשב לרביעה שניה) (ד"א שם, קיט), שעד אז אין דריסת הרגל מקלקלת את הזרעים שנזרעו במוצאי שביעית, ומכאן ואילך היא מקלקלת (ד"א שם, קכב), אבל הפירות

כדי להודיע שהם הפקר (רמב"ם שם, א) (והכסף שמקבל הוא דמי שביעית, ודינו כמבואר בסעיף הבא). [איסור סחורה הוא רק בגידולים שיש בהם קדושת שביעית (כנ"ל בסעיף כט), אבל חנויות שמוכרים בהם יבול חו"ל או יבול נכרי או היתר-מכירה, מכיון שאין בהם קדושת שביעית, מוכרים כרגיל ואין בהם איסור סחורה (י"ב, כה, ח), והוא הדין ביבול אוצר בית-דין (כדלהלן בסעיף ג)].

לג. דמי שביעית – גם כאשר גידולי שביעית נמכרו בדרך המותרת (ראה בסעיף הקודם), הכסף שמשלם עבורם נתפס בקדושת שביעית כדין הגידולים עצמם, ונקרא 'דמי שביעית' (רמב"ם ה, ו, א). והמוכר צריך לקנות בכסף מאכל או משקה, ולאוכלו בקדושת שביעית (שם, א), ולאחר קניית המאכל, נעשה הכסף חולין (אבל גידולי השביעית נשארים בקדושתם) (שם, א ו-ו). ולכן אסור לקנות גידולי שביעית (אפילו באופן המותר) מאדם החשוד שלא ינהג קדושה בדמי השביעית (שם, ה, י, וראה לעיל בסעיף כו). והוא הדין שאסור לפרוע חוב בדמי שביעית, אבל מותר לתת מהם לעני צדקה שאינו מחוייב בה, ויודיעו שהם דמי שביעית כדי שינהג בהם בקדושה (שם, ו, י וד"א שם ע"ד-ע).

לד. אופנים שאין דמי שביעית – ישנן שתי אפשרויות למכור באופן שלא יתפסו המעות בקדושת שביעית: (א) קניה בהקפה, דהיינו שלוקח הגידולים בחוב ופורעו לאחר מכן, שבאופן זה התשלום נחשב כפריעת חוב ולא כתשלום עבור הגידולים (י"ב, י"ד) (והוא הדין אם קונה בצ"ק דחוי או בכרטיס אשראי (שם, טו)). (ב) מכירה בהבלעה, דהיינו שימכור את גידולי השביעית יחד עם דבר שאין בו קדושת שביעית, והקונה יתן למוכר סכום השווה את כל הקניה, והתשלום יהיה רק עבור הדבר שאין בו קדושת שביעית, ואת גידולי השביעית יתן לו המוכר במתנה (רמב"ם ה, א) [ואם המוכר עם-הארץ שאינו יודע לנהוג כן, יקנה ממנו באופן הנ"ל ויחשוב בדעתו שהתשלום הוא רק עבור הדבר שאין בו קדושת שביעית, וגידולי השביעית הם במתנה. ולכתחילה עדיף שהקונה יאמר כן למוכר בפירוש, אך אין זה מעכב (שי"ח השמיטה ז, ב)].

לה. חפסד – גידולי שביעית אסור להפסידם ולקלקלם, וישנן הוראות מיוחדות כיצד להשתמש בהם, שנאמר (ויקרא כה, ו): "וְהִיִּתָּה שֵׁבֶת הָאָרֶץ לָכֶם לְאֶכְלָהּ", ודרשו חז"ל: "לאוכלה" – ולא להפסד (פסחים ב). ואסור ליתנם לגוי או להוציאם לחו"ל (רמב"ם ה, ג, א). וכן מאכל אדם לא יתנו לבהמה, חיה או עוף (שם, ה), ולא ישתמש בו לתרופה (שם, י, א). וכן לא יקלקלם, למרות שעל ידי זה משיבח ומתקן מאכל אחר (טו, ס כח). ויש לאכול גידולי שביעית רק כדרך שרגילים לאוכלם (ואפילו אם רק חלק גדול מהציבור רגיל בכך ולא רובו, נחשב דרך אכילה (משפטי ארץ כב, ד)), ולכן, דבר שדרכו להאכל חי - לא יבשלנו, ודבר שדרכו להאכל מבושל - לא יאכלנו חי (רמב"ם ה, ג, א), שגם זה נחשב בכלל הפסד שאוכל את הפרי שלא כדרך אכילתו (ד"א שם, י, א). ויש לחנך לכן את ילדיו שהגיעו לגיל חינוך (שם, א) אבל מותר ליתן פרי לחינוך אף שבאכילתו יפורר ויילכלך כדרכו (מפני שהוא גֵרָם הפסד, ולא שייך בו חינוך) (טו, כה). וכן אינו חייב להכניס את המאכל למקרר או לדחוק עצמו לסיימו, אף שכתוצאה מכך יתקלקל ולא יהיה ראוי לאכילה (טו, כג ל ולח).

לו. סחיטת – אסור להפוך מאכל של שביעית למשקה, שגם זה בכלל הפסד, ולכן פירות שביעית שאינם עומדים לסחיטה, אסור לסוחטם [ואם עבר וסחטם, יש לנהוג קדושה במיץ (טו, ב)]. אבל זיתים וענבים שרגילים לסוחטם, מותר לסוחטם גם בשביעית ולעשות מהם שמן או יין (שם, א), והוא הדין תפוז, לימון, אשכולית (שם, ג, א) גזר (שם, ה) ורימון. וכן אם רגילים לרסק הפירות, מותר, ואין לחוש במה שנסחט מהם קצת מיץ. ועבור תינוק מותר לרסק אף דבר שאין דרך לרסקו (שם, ה). וכן מותר לטחון שום או בצל לערבם בקציצות, או אגוזים ובוטנים בעוגה, באופן שיורגש טעמם (שאם לא כן, יש בכך הפקעת קדושה) (שם, ח).

לז. קילוף – אין לקלף פירות וירקות של שביעית שאין הדרך לקלפם (כגון משמש, ענב, שיזף, דובדבן, עגבניה וכדומה). אבל מותר לקלף פירות וירקות שדרכם בכך (כגון תפוח-עץ, אפרסמון, ססק, מלפפון וכדומה), אף על פי שאפשר לאוכלם עם קליפתם, ובקילופם ילכו

ולא שביעית (וחייב בתרומות ומעשרות בברכה). ואם הפרי חנט בשנה השביעית, דינו כפירות שביעית, בין אם תחילת גידולו היה בשנה השישית, ובין אם נגמר גידולו בשנה השמינית (בדרך כלל, רוב יבול פירות שביעית מגיע לשווקים רק מהקיץ של שנת השמיטה). והוא הדין בזה לענין תבואה (חמשת מיני דגן: חיטה, כוסמת, שעורה, שובלת שועל, שיפון (רמב"ם כלאים א, ח) וקטניות (גידולים שהחלק העיקרי הנאכל בהם הוא הזרע (שם), כגון: תירס, חמניות, בוטנים, חומס ועוד. - וגם איסור ספיחים נוהג בהם דוקא אם הגיעו לשליש הבשלתם בשביעית (ראה להלן סעיף מא)) (ש"ע שם, קכה). וכן הדין גם בפירות-הדר (כגון: לימון, תפוז, קלמנטינה, אשכולית) (אור"צ ב, ט; ש"ח י, ט וע"י ילקו"י כא, ה וע"י תקנה).

ובירקות (הגדרתם: גידול שהעלים והקלחים שלו נאכלים ולא הזרע (ד"א ד, ג)) הקובע בהם הוא שעת לקיטתם, שאף אם כל גידולם היה בשנה השישית ונלקטו בשביעית, הרי הם קדושים בקדושת שביעית (ר"ש ט, א) (ובכללם: תפוח אדמה, שום, בצל, בננה, פאפיה, אגנס, פסיפורה ועוד (ש"ה י, א)), ואם תחילת גידולם היה בשנה השביעית, הרי הם אסורים משום ספיחים (כדלהלן סעיף מ). **ועשבי תבלין** דינם כירקות, אבל עצי תבלין (שיבא, רוזמרין, עלי דפנה ועוד) דינם כאילנות, שהולכים אחר חנטת העלים [ויש להחמיר החל מציצתם, הואיל וכבר ראויים לשימוש] (ש"ה י, א). ויש לעקוב אחר פרסומי ועדי-הכשרות מאימתית חלה קדושה על כל גידול.

ל. תבלינים / פרחים / בשמים – תבלינים, אף שאינם ראויים לאכילה בפני עצמם, ומיועדים לתיבול מאכל בלבד, יש בהם קדושת שביעית (רמב"ם ה, כב). **פרחים** העומדים לנוי, אפילו אם יש בהם ריח (כגון ורדים, שושנים, ורובם של הפרחים), אין בהם קדושה (טו, מה). **בשמים** שעומדים לריח אבל משמשים גם כתבלין, וחנטו בשביעית, יש בהם קדושה (שביעית ז, ו; חז"ע, סוכות, שטו). וכגון נענע, ראה שביעית שם, א עלי הדנדה וברע"ב ואור"צ וילקו"י כג, יא), **ואם ניטעו לריח בלבד - יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, ויש אומרים שאין בהם קדושה** הואיל ואין מהם הנאה גופנית (טו, מה), ומכיון שהדבר שנוי במחלוקת, מן הדין אין בהם קדושה אף קודם שפג ריחם (שם, מד וע"י תקנה; ש"ה, רנט) (והדסים שבחצרות הבתים, בדרך כלל ניטעים לנוי כגדר חיה, ולכל הדעות אין בהם קדושה (ש"ה, ע"ד)). אבל אם בירך על הבשמים בהבדלה, נכון להזהר שלא להשליכם כמות שהם לאשפה אף שפג ריחם [הואיל ונעשתה בהם מצוה (אך לא בסתם ברכה עליהם), וכן הדין בכל שנה], אלא יעטפם בניילון וישליכם לאשפה (ע"י: ש"ע א"ח כא, ב; ברכ"י שם, א; בא"ח ויצא, י; חז"ע, סוכות, צד ותמט).

לא. תערובת – אם בישל או כבש מאכל עם פרי או תבלין שיש בו קדושת שביעית, צריך לאכול את כל התערובת בקדושת שביעית. זה הכלל, גידולי שביעית שנתערבו באחרים, אם הם מאותו סוג ממש, מין במינו - בכל שהוא (אפילו טיפה אחת בכלי גדול), ושלא במינו - כל שנותן טעם (רמב"ם ז, כב, ה, כב; מאכלות אסורות טו, ה; ילקו"י טו, לו-לז מ-מא כג, יא).

לב. סחורה – אסור לסחור בגידולים הקדושים בקדושת שביעית, שנאמר (ויקרא כה, ו): "וְהִיִּתָּה שֵׁבֶת הָאָרֶץ לָכֶם לְאֶכְלָהּ", ודרשו חז"ל: "לאוכלה" – ולא לסחורה (ע"י סב; בכורות יב; רמב"ם ה, א), והסוחרים בהם פסולים לעדות (ש"ע ח"מ לז, טו ולב), ואין לעבוד בחנות שמסתחרים בה בגידולי שביעית (ע"י שי"ח השמיטה ה, ה). גם דברים שאינם סחורה ממש הינם בכלל האיסור, כגון פריעת חוב בגידולי שביעית (רמב"ם שם, י, א), או תשלום לפועל עבור עבודתו (שם, יא). ובדיעבד, אף אם נמכרו הגידולים באיסור סחורה או שקילה וכדומה, המכירה קיימת ואינם נאסרים באכילה (ד"א שם, א-ב).

אבל מותר למכור גידולי שביעית באופן שמוכר כמות מועטת (רמב"ם שם, א) כשיעור מזון לשלוש סעודות (כס"ח שם; ילקו"י יז, ו) (ויש מקילים למכור כשיעור שאדם מכין למשפחתו לשבוע ימים (ד"א שם, ד וצה"ל טז)), וכפוף לשני תנאים: (א) שלא ימכרם בחנות או בשוק במקום שהוא רגיל למכור תמיד, אלא ימכור בבית וכדומה (ד"א שם, יא וסוף יז). (ב) אין למוכרם כדרך שמוכר כל השנים במידה, במשקל או במנין, כדי שלא יהיה נראה כסוחר בגידולי שביעית, אלא מוכרם באומד,

הקליפות לאיבוד (ראו בסעיף לט), אך לא יקלף חתיכה עבה עם הרבה מבשר הפרי שלא כדרכו בשאר שנים. והוא הדין שמותר לחתוך מהפרי או הירק חלקים שאינם יפים לאכילה (טו, ג). וכשחזתים או מקלפים מאכל (באופן המותר), אין צריך לדקדק שלא יטוף ממנו על הארץ, אלא חותך כדרכו, ומה שנטף בטלה ממנו קדושתו (חוט שני עמי שא ס"ב).

לח. שאריות מאכל – אם בסיום האכילה נותרו חתיכות פרי או ירק מועטות, כל שבני-אדם החסים על ממונם אינם רגילים לאוכלן, מותר להשליכן לאשפה. וכן מכונת ריסוק או מסחטה של פירות שנשארו בה מעט שיריים שאין הדרך לאוכלם, מותר לשוטפה עם השאריות (טו, לא-לב לד-לה; שיח השמיטה ג, ב ז). וכן שאריות מאוסות שנותרו מאכילת תינוק ואין רגילים לאוכלן, מותר להשליכן לאשפה (טו, כה), וכל שכן שאינו זקוק לאכול תבשיל שנפסד או פת שהתעפשה (רמב"ם ה, א).

ואם השאריות הן בשיעור ניכר שדרך בני-אדם לשומרן, אסור להשליכן לאשפה, מפני שנמאסות ומפסידן בידים (טו, יב-יג ולא), אלא ייחד פח לשיירי מאכלי שביעית ('פח שמיטה'), ורק לאחר שנרקבו ונפסלו מאכילת אדם ישליכן לאשפה (כל שאין רגילים ליתנן לבהמה (ראו בסעיף הבא)). ויכניס שאריות של כל יום בשקית נפרדת (אף שמין אחד עשוי להרקיב תחילה ויגרם להרקיב את המין האחר, כיון שבזמן ההנחה אין כאן קלקול (חוט שני עמי ש ס"ז)), אבל לא יניח שאריות של יום זה עם שאריות של אתמול, לפי שהן כבר החלו להרקב ויגרמו לזירוז הריקבון של השאריות החדשות (משפטי ארץ כג, א; שיח השמיטה ג, יא בהערה). ואין להניח את השאריות בשקית ולהשליכן לאשפה, לפי שבימינו משאיות הזבל דוחסות את האשפה, ומכשיל את העובדים היהודים בהפסד מאכלי שביעית, ולכן יניח את השקית באשפה רק לאחר שהחלו השאריות להתקלקל ואינן ראויות (הגר"ש אלישיב זצ"ל דיני שביעית טז, ג; ברית עולם ה, יב; חוט שני עמי ש ס"ח). ומותר להניח את השאריות במקום שאין קרני שמש זורחות בו כעת, אף שהן עתידות לבוא ולייבש את השאריות עד שלא תהינה ראויות לאכילה (חוט שני רסח, ש. ועי' ילקו"י טו, כג כס).

לט. קליפות / גרעינים – קליפות שאינן ראויות למאכל אדם או בהמה, דינן כעצים שאין בהם קדושת שביעית ומותר להשליכן לאשפה. אבל אם הן ראויות, יש בהן קדושה ואסור להשליכן (רמב"ם ה, ג ובא; ילקו"י טו, ג). ואם הקליפות ראויות למאכל בהמה, אבל אין בהמות מצויות במקום, או אף שמצויות אבל אין רגילות ליתנן לבהמות, מותר להשליכן (שיח השמיטה ג, י; משפטי ארץ כג, ג ועי' ילקו"י שם, לו. ומרן הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א השיב לי שכן דעתו למעשה). והוא הדין שאף אם ראויות למאכל אדם, אבל אין רגילות לאוכלן, מותר להשליכן (משפטי ארץ שם). וכן גרעינים הראויים לאכילה אבל אין רגילים לאוכלם, או שאינם ראויים לאכילה ואכל כדרכו את הפרי הדבוק בהם, אינו צריך לטרוח ולהסיר את הנשאר ומותר להשליכם לאשפה (משפטי ארץ שם, טו-י) (ויש אוסרים בשאריות וקליפות וגרעינים הראויים, אף שאינם עומדים לכך (עי' טו, יג-יח; משפטי ארץ שם)).

איסור ספיחים

מ. ביאור האיסור – ספיחים, הם גידולים שצמחו מאליהם בשנה השביעית (שלא על ידי חרישה וזריעה) מזרעים שנפלו לארץ בשעת הקציר של השנה השישית, או משורשים שנשארו באדמה מהיבול הקודם (רמב"ם ד, א) (המילה "ספיח", היא מלשון נספה, דהיינו גידולים שנספחים לגידולי שנה שעברה). מן התורה, כל הגֵזֶל בשנת השמיטה מותר באכילה, אולם חכמינו ז"ל גזרו על גידולי שביעית (ממאכל אדם (כג, יב)) הנזרעים מידי שנה, שאפילו אם לא נזרעו באיסור אלא צמחו מאליהם, אסורים באכילה. והטעם לכך, מפני עוברי עברה, שלא ילך אדם ויזרע בתוך שדהו בסתר וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר "ספיחים הם", לפיכך אסור חז"ל באכילה את הספיחים הצומחים בשביעית (רמב"ם שם, ב), אך מותרים הם בהנאה (כג, ב"י) (ויש לעקוב אחר פרסומי ועדי-הכשרות לגבי איסור ספיחים בגידולים השונים).

מא. במח לא חל האיסור – פירות אילן שחנטו בשנה השביעית (להגדרת חנטה, ראו סעיף כט), אינם בכלל גזירת ספיחים, שכן פירות

אלו בודאי לא גדלו באילן שניטע באיסור בשביעית, אבל צריך לאכול ולנהוג קדושת שביעית בפירות (רמב"ם ד, י) (ובכלל זה גם בננה, אף שהיא פרי האדמה (כג, ו), וכן אגנס (ש"ה טז, יא), וכן שיחים רב-שנתיים, כגון נענע, פאפיה (שם, ד, י), פסילורה, ארטישוק (ש"ה שם) ופרחים (כג, ט). **תבואה וקטניות** שהגיעו לשליש גידולן בשנה השישית ונגמרו בשביעית, אינן אסורות משום ספיחים (וגם אין בהן קדושת שביעית), ואם הגיעו לשליש גידולן בשביעית, אסורות (רמב"ם שם, ט-י ויג). **וירקות** שהושרשו בשנה השישית ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספיחים, אף שלענין קדושת שביעית הולכים בהם אחר לקיטה (ד"ש ט, א; כג, יג-יד. והמחמיר בהרמב"ם (ד, יב) שאסור ירקות שנלקטו בשביעית אף שנגמרו גידולם בשביעית (פרט לצמח רב-שנתי), תבוא עליו ברכה. ילקו"י שם). והוא הדין מיני ירקות שאין רוב בני-אדם זורעים אותם, וכן ספיחים העולים במקומות שאין בני-אדם זורעים בהם, אינם בכלל האיסור ומותרים באכילה (רמב"ם שם, ג-ד), אלא שצריך לנהוג בהם קדושה כשנלקטו בשביעית (ואם נלקטו בשמינית אין בהם קדושה). כמו כן איסור ספיחים אינו נוהג ביבול של גויים, לפי שאינם מצוים על השביעית (שם, כט), והוא הדין בקרקעות שנמכרו לגוי באמצעות הרבנות הראשית (כג, ג).

מב. כיצד לנהוג בספיחים – ספיחים שזרעם באיסור בשביעית, או שיש לחוש למראית העין שזרעם באיסור (אודל"צ ה, ז; ילקו"י כג, טו), מצוה לעוקרם, ומניח אותם לירקב במקומם (אבל אין להפסידם בידים הואיל ומן התורה יש בהם קדושת שביעית) (ד"א ד, ט). והעוקר יזהר שלא ילקט את החלק הנאכל בלבד כדרך המלקטים, אלא יעקור אותם מן השורש, אבל אם לא זרעם באיסור אלא צמחו מאליהם (ובאופן שאין חשש למראית העין), אין צריך לעוקרם (אודל"צ וילקו"י שם). גם ספיחים של שביעית שיצאו לשנה השמינית אסורים באכילה, אבל אינו תולשם ביד (כדי שלא יבוא לאוכלם או שלא יחשדוהו שתולש לאוכלם) אלא חורש עליהם את השדה כדרכו, וכן הבהמה רועה עליהם כדרכה (רמב"ם שם, ה ד"א שם).

מג. עד אימתי ספיחים אסורים – ספיחים שנלקטו בשנה השביעית, אסורים לעולם (מצוי הדבר בקפואים וכבושים) (אודל"צ ה, ח; ילקו"י כג, טז-יז ולא הותרו אף אחר חנוכה). וספיחים שגדלו בשביעית ונלקטו בשנה השמינית, אסורים באכילה (הגם שפקעה קדושתם בתום השנה השביעית), והותרה אכילתם רק כעבור זמן שִׁיעָשׂוּ גידולים חדשים **כיוצא בהם** (שאו אין לחוש שיזרע בשביעית כדי שיהיה לו בשמינית, שהרי יכול לזרוע בהיתר בשמינית. ובפרק זמן זה מותרים גם הספיחים שלקטם לפני כן). ומיום ראשון של חנוכה בשנה השמינית, מותרים כל סוגי הירקות באכילה אף שלא הגיע הזמן שִׁיעָשׂוּ כיוצא בהם (כל שנלקטו בשמינית ואפילו לפני חנוכה, כי כבר הוסחה דעת הבריות משביעית, ואין לחוש שיתירו את הנלקט בשביעית) (רמב"ם ד, טו-י; ילקו"י שם, טז).

מד. אורח – המתארח אצל משפחה שאינם מקפידים דיני שביעית וקונים ירקות מהשוק החופשי, ואינו יודע אם הירקות הם ספיחים, ואי אפשר לו לברר הדבר בקלות, מחמת הספק מותר לאכול שם, ומכל שכן שרוב הסחורה בשוק אינה אסורה משום ספיחים. אבל כמובן שלכתחילה יש לקנות פירות וירקות רק מחנות שיש לה תעודה מגוף כשרות המשגיח שהגידולים הם ללא חשש ספיחים, שְׁמור וְנֶעְבֵד (ראו לעיל סעיף כה) (א, יא; כה, יב).

מצוות ביעור

מה. גידולי שביעית מותרים באכילה כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר (ויקרא כה, ז): "וְלִבְהֶמְתָּן וְלַחִיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ, תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל", ודרשו חז"ל (פסחים נב): שכל זמן שמצוי מין זה לאכילת חיה בשדה, רשאי אתה לאכול ממה שבבית מאותו המין. אבל אם מה שבשדה כָּלָה לחיה, חייב אתה לבער אותו המין מהבית (רמב"ם ז, א). גם לגבי אדם שליטת גידולים או קנאם באופן המותר (ראו לעיל סעיפים כב ולב) והביאם לביתו ושמרם בקדושת שביעית, קיימת ההגבלה הנ"ל. במינים מסויימים קבעו חז"ל את זמן ביעורם (בשנה השמינית, תשפ"א): תאנים בחנוכה, תמרים בפורים, ענבים ויין בפסח, שמן וזיתים בשבועות (רמב"ם ז, יא) (ובשאר מינים יש ללכת כפי המציאות).

מז. מזח מבערים – חובת הביעור חלה רק על גידולים הקדושים בקדושת שביעית (תלוי בסוג הגידול ובעלולת הקרקע (ראה סעיפים כט ונא)). והוא הדין ש'דמי שביעית' (ראה סעיף לג) חייבים ביעור, כגון שמכר ענבים של שביעית וקיבל כסף, הכסף חייב ביעור כשיגיע זמן ביעור הענבים (כא, יג) בערב פסח תשפ"ג.

מז. אופן הביעור – מהות הביעור, הוא הפקר, דהיינו שמוציא את הגידולים שברשותו [לאחר שמשאיר לו ולבני ביתו לכל אחד כשיעור שרגיל לאכול בג' סעודות מאותו מין (כא, ב; ש"ה יד, ז) ומניחם על פתח ביתו (ואינו חייב להוציאם לרשות הרבים)], ובפני שלושה אנשים [אפילו אם הם מאוהביו (ירושלמי ט, ט) ובטוח שלא יזכו במה שמפקיר] אומר: "אחינו בני-ישראל, כל מי שצריך ליטול, יבוא ויטול!" (כא, י ועמ' תקע; כב, ג) (ומשלושת האנשים, צריך ששניים יהיו כשרים לעדות, ואחד יכול להיות קרוב משפחה שאינו כשר, כל שאינו סמוך על שולחנו (אורל"צ, נ; ש"ה שס, ט)).

מח. זכייה בחזרה / לא ביעור – לאחר שהפקיר את גידולי השביעית, מותר לבעלים ולאחרים לזכות בהם, ומכאן ואילך הם מותרים באכילה ואין נוהגת בהם קדושת שביעית (כא, יא). ואם לא הפקיר בזמן ביעור, נאסרו הגידולים באכילה לכל אדם וחייב לבערם מן העולם (אך אם לא הפקיר מחמת אונס ושכחה, יפקיר כשזכר ומותרים באכילה) (שם, ז). [בשנה השביעית (וכן בשנה הרביעית) בערב יום-טוב אחרון של פסח, מקיימים מצות 'ביעור מעשרות' (ש"ע י"ד שלא קמח), אך לא נוכל לפרט הלכותיו במסגרת עלון זה].

מקורות היבול ודיניהם

סדר העדיפויות בקניית היבול בשנת השמיטה, הוא כדלהלן:

מט. יבול שישית – חלק מהירקות נלקטים בשנה השישית ומשתמשים בהם בשביעית לתקופות ארוכות, כגון ירקות שדה קשים הניתנים לאיסוס (תפוח אדמה, גזר, שום, בצל, דלעת, דלורית), וכן ישנם הרבה ירקות קפואים (תירס, תפוח אדמה, אפונה, גזר, שעועית, פול, חומס, במיה ועוד). ירקות אלו, לא חלים עליהם דיני שביעית.

נ. יבול חו"ל – השביעית היא מצוה התלויה בקדושת ארץ-ישראל אף משנחרב בית-המקדש, ולכן היא נוהגת בתחומי ארץ-ישראל בלבד, ואין חלים דיני שביעית על יבול חו"ל (רמב"ם ד, כה) [העברה הדרומית, נחשבת כחו"ל, וכוללת את הישובים: יהל, קטורה, יטבתה, סמר, אליפז, אילות (ש"ה ב, ו) ואילת (שם; ילקו"א, ו)].

נא. יבול נכרי – קדושת שביעית נוהגת בפירות וירקות שגדלו בארץ-ישראל (כ"ל בסעיף הקודם) ובקרקע של ישראל, אבל אם גדלו בקרקע של גוי בארץ-ישראל, אין בהם קדושת שביעית, אפילו אם יהודי עבד בה (כה, ג) (וצריך בירור דקדוקי שהוא בודאי גוי, ושהשטח רשום על שמו ולא על שם יהודי או רשות יהודית (ע"י ירושלמי ט, ו לית הדא וכו')). ואין להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גוים, אף לבני אשכנז, ומרן השולחן ערוך ובית-דינו גזרו על כך בחרם ונידוי (כס"מ שמיטה ד, כט; שו"ת אבקת רוכל, כד; כה, ט; טו, זח). ואין בהם איסור סחורה (יז, ב), מכירה במשקל (שם, ז), ספיחים (ראה סוף סעיף מא), מצות ביעור (כא, ט), ופטורים מהפרשת תרומות ומעשרות (ש"ע י"ד שלא, ז). והוא הדין בכל זה גם לגבי יבול קרקעות הנמכרות לגוי בהיתר-המכירה.

נב. היתר-מכירה – רבים מהחקלאים יראי ה' משביתים את שדותיהם בשנת השמיטה, וכבר דרשו חז"ל (ויקרא רבה א, א) את הפסוק (תהלים קג, ב): "גִבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרֶיךָ", על שומרי השביעית. אמנם, בהיות ולצערנו רוב החקלאים אינם שומרי שמיטה, והציבור עשוי להכשל באיסור סחורה ודמי שביעית, ספיחים, אי-זהירות בקדושת פירות וירקות שביעית, ביעור, יצוא לחו"ל, לכן גם כיום נזקקת הרבנות הראשית לישראל לעשות "היתר-מכירה", שמוכרים את הקרקעות לגוי על מנת להציל את המון העם מאיסורים אלו (כה, א), שבאופן זה נפקעת קדושת שביעית מהגידולים ולא חלים עליהם הדינים הנ"ל, כדן שדה גוי (שם, ח).

ולאחר שהמכירה נעשתה, דעת מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל שאפשר לסמוך עליה אף לכתחילה, גם לבני-תורה המחמירים, כל שיש הפרש במחיר או בטיב לעומת יבול חו"ל או נכרי או אוצר

בית-דין. ורק אם אין הפרש כנ"ל, המחמיר לקנות מחנות שומרת שמיטה, תבוא עליו ברכה (יח, ב; כה, א וטו וכו'). ומי שנהג לקנות רק מחנות שומרי-שמיטה, וקשה לו להמשיך במנהגו, ורוצה מעתה להסתמך על היתר-המכירה, צריך לעשות התרת נדרים על שלא אמר "בלי נדר" כשהתחיל לנהוג בחומרא זו (כה, ח).

והמארח בביתו אדם הנוהג להחמיר ולא לסמוך על היתר-המכירה, אסור לו להגיש לפניו מיבול היתר-מכירה ולהכשילו בדבר שהוא נוהג בו איסור (שם, ו). [המחמיר שלא לסמוך על היתר-המכירה, יזהר שלא לזלזל בגדולי הדורות והרבנים שסומכים על ההיתר (שם, כב), שכן הוא איסור תורה לעומת שביעית שהיא מדרבנן. ומותר לו לאכול מתבשל שנתבשל בכלים שבשולו בהם ירקות מהיתר-מכירה (חזו"ע תר"מ, רנ; ילקו"א, י; כה, ז). ואם מתארח בבית אדם ירא-שמים, אף אינו צריך לשאול אם הפירות מיבול נכרי או מהיתר-מכירה (כה, יט). וכן רשאי לקנות פירות מאדם הסומך על היתר-מכירה, ואין לחוש בזה לאיסור סחורה ומסירת דמי שביעית (ראה סעיפים לב-לג), כיון שהמוכר סומך על הרבנים המתירים (שם, ט).]

נג. אוצר בית-דין – כמה בתי-דין הנהיגו בזמננו "אוצר בית-דין" (ע"פ תוספתא ה, א), דהיינו שממנים את בעלי השדות להיות שלוחי בית-דין לטפל באיסוף היבול והבאתו לעיר, ומשלמים להם על טירחתם והוצאותיהם בלבד (עבודת הכלים, השקיה, קטיף, מיון, אריזה, הובלה), ובית-הדין גובה את ההוצאות מהלוקחים ללא רווחים, כך שאין בזה איסור סחורה. [ומותר לקצור ולאסוף את היבול כדרך שבשאר שנים, הואיל ועושים כן לצורך הציבור (יח, ז) וכן מותרים למדוד ולשקול, כיון שאין זו מכירה רגילה (שם, ח), והכסף אינו נתפס בקדושת שביעית שהרי אין כאן סחורה (שם, ו), וגם לא חלה על היבול חובת ביעור, אפילו אם לקחו לפני זמן הביעור (שם, ז)]. – ואסור לקחת מהאוצר מבלי לשלם את דמי ההוצאות שנקבעו על ידי בית-הדין, אולם בעוד הגידולים בשדה, מותר לכל אדם לקחתם, ואין בית-דין יכול למנוע זאת, שהרי הם הפקר (חזו"ט שני, שפד).]

ובאופן שהמחירים אינם גבוהים ממחיר השוק הכללי (ויש שכתבו שצריך שיהיו זולים יותר בהפרש ניכר מבכל שנה, אפילו אם יהיה לבית-דין הפסד, שאם לא כן מִשְׁפַּחַת מצות שביעית (שיח השמיטה ה, כא; אשרי האיש עת, יא)), והקונה בקי היטב בהלכות כיצד לנהוג קדושה בגידולי שביעית (כמבואר לעיל סעיפים לה-ט), אכן ישנה עדיפות לקנות גידולים אלו מאשר לאכול מיבול חו"ל או יבול נכרי והיתר-מכירה, שבוהו אנו מחזקים את ידי החקלאים שומרי השמיטה, ובפרט שיש אומרים שמצוה לאכול גידולי שביעית (יח, ב ומשם מרן זצ"ל בעמ' תקדח ותקכט). אבל אם מחירי האוצר בית-דין גבוהים (כפי שברוך כלל המציאות בימינו), יש לחוש בזה לאיסור סחורה, ולכן עדיף יותר לקנות אפילו מיבול היתר-מכירה (יח, ב; כה, טו), ומכל שכן אם אינו בקי בפרטי ההלכה כיצד לנהוג קדושה בגידולי שביעית. ויהי רצון שזנכה בשנה השביעית הזו לתחילת הגאולה (ע"י מגילה יז, א) אמנן.

ניתן להשיג את העלון באתר מאור לפסגה www.maorlapisga.org
ניתן להשיג לוח זמנים לקדושת גידולי שביעית, איסור ספיחים ומצות ביעור באתר "המכון למצוות התלויות בארץ" www.hamachon.co.il

העלון מוקדש לרפואת משה נסים בן סעדה, ירדנה בת עליזה, דינו בת ג'ולייט, עדי בת בת-שבע, יפה בת טובה. **להצלת** מש' סאלם חיקרה, ישראל מאיר בן מניה, מש' אשורי, שלמה גניש, יצחק בן מאיה, בן בנימין יהושע בן עדנה, אלון בן אביגיל רבקה, יפעת בת רחל, שלמה עמאר בן סולטנה. **זיווג הוגן** לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה, קרין בת מאיה, יפה בת טובה. **זש"ק** לאפיק בת שולמית. **לעילוי נשמת** נתנאל שמעון בן ציונה, שמעון בן נעמי, משה בן חנה, מניה מינדל בת מרים, משה בן מניה, יגאל בן שרה, עמרם בן שמחה, שלמה בן מזל, שושנה בת ישועה, נעמי בת שרה, חיים בן מלכה, אברהם בן שרה, סימי בת ימנה, משולם בן עבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונשה, ששון בן שרה, חיים חי מנחם בן בלנש, דוד בן דורית, יצחק בן רחנה, הרב חיים בן סעדה, מרדכי בן סולטנה, ג'ריה בת עסילה, יצחק חיים בן מרסדס, מזל בת גוהר זהבה, רפאל חיים בן חביבה, אברהם בן פרחזה, ישועה בן רחל, מסעודה בת תמו, דינאל בן סעדה, מלקום מרדכי בן יצחק סנדר, דינאל נתן בן רפאל, רפאל בן שמחה, דוד מאיר בן סעדה, מרים בת גרסיה, דינאל בן ריאחן.